

Pap Norbert (2010):

**MAGYARORSZÁG A BALKÁN ÉS A
MEDITERRÁNEUM VONZÁSÁBAN, MAGYARORSZÁG
DÉL-EURÓPAI KAPCSOLATAINAK POLITIKAI- ÉS
GAZDASÁGFÖLDRAJZI ÉRTÉKELÉSE**

Publikon Kiadó. Pécs.

Ha majd évtizedek múlva, a jövő geográfus nemzedékének tudománytörténeti kérdések iránt nyitott valamely tagja arra a nemes szakmai feladatra vállalkozik, hogy feldolgozza az ezredforduló, vagyis napjaink magyar geográfiájának főbb fejlődési tendenciáit, akkor művében bizonyára arra a megállapításra jut: a magyarországi rendszerváltást követő évtizedek hazai földrajztudományát a sokrétűvé válás, valamint a vizsgált kérdések és alkalmazott módszerek sokasodása jellemzi. Ám kutatónk észreveheti majd azt is, hogy a rohamosan gyarapodó szakirodalmi termés nem pusztán a korunkban változó, szinte teljesen átalakuló világ problémaköreit tükrözi, hanem – a kultúrpolitikai okok miatt a korábbi évtizedekben a magyar geográfiából száműzött tudományterületek meghonosodása mellett – a földrajztudomány újszerű megközelítései is teret hódítanak. Vagyis röviden fogalmazva: az ezredforduló évei a magyar geográfia megújulásának korát jelentik. E folyamat – sok más mellett – egyik markáns jellemzője, hogy az egyébként nagy múltú magyar politikai földrajz, az 1948 és 1989 közötti kényszerű hallgatása után, olyan művek sorával gazdagítja geográfiai szakirodalmunkat, amelyek módszertani megközelítésükben, igazodva a nemzetközi tendenciákhoz, valami teljesen újat nyújtanak, miközben hűen tükrözik a második világháború előtti nagy magyar geográfus nemzedék szakmai hitvallását: a társadalom- és politikai földrajz nem öncélú tudomány, nem önmagáért való szakmai tudás. Ez az, amit világhírű geográfus professzorunk oly egyszerűen, oly tisztán tudott megfogalmazni; „...A tudományos igazságok kutatásán kívül van még egy másfajta tudományos munka is. Ez az oktatás, a népszerűsítés munkája. A megismert igazságokat közkinccsé is kell tenni...”¹ Mindezzel azt is szeretnénk hangsúlyozni, hogy a geográfia messze nem pusztán a geográfusoké, hanem az egész társadalomé, még ha tudományos igényű művelése – természetszerűen – tudományunk szakembereire is hárul. Ám eredményei, alkotásai már az egész társadalom javát szolgálják, s főleg napjainkban, amikor a globalizáció korában egyre bonyolultabb térbeli viszonyok között élünk, fokozott elvárás a földrajztudománnyal szemben: legyen a társadalom minden tagja számára ennek az eligazodásnak segítője, útmutatója ebben az egyre szövevényesebbé váló viszonyrendszerben. Ennek a módszertani megközelítésében új, ám hivatását és rendeltetésének tudatát tekintve értékörző modern

geográfianak egyik hazai példája Pap Norbert nemrég megjelent műve, amely hazánk és a Balkán, valamint a mediterrán világ kapcsolatrendszerének bemutatását nyújtja.

A több, mint háromszáz oldalt kitevő mű földrajzi feldolgozásnak készült, azonban nem a széles olvasói rétegek által megszokott szakmai munkaként, amennyiben a mindennapok olvasója elvárásai felől nézzük. Az utóbbi részletes, sőt egyenesen részletező leíró földrajzi szövegrészeket várna, amolyan kevesek érdeklődésére számot tartó, a szűk szakmai közönségnek szóló, szigorúan természettudományos alapokból építkező, gazdaság- és társadalom-földrajzi értékelést. Ám ehelyett egy sajátos törekvést tükröző munkát tarthatunk kezünkben, amelyről első olvasásra – inkább az érzés, mint a biztos meggyőződés szintjén – csak annyi lehet a legfontosabb benyomásunk; földrajzi művel van ugyan dolgunk, csak ez valamiként más fajtájú geográfia, mint amihez a magyar olvasóközönség hozzászokott. S ennek magyarázatát a szerző igen rövidre fogott – *Mi az én földrajzom?* alcímet viselő – Előszavában találjuk meg, amelynek fő mondanivalója; az információs társadalom tüneteinek elterjedésével háttérbe szoruló leíró, regionális geográfia mellett – amelynek „bealkonyulásáról” beszél – létezik egy „kritikus, oknyomozó földrajz”, ennek pedig fő törekvése „...eligazítani a manipulációk közepette, iránytűt adni, rámutatni a fontosra és a kevésbé jelentősre...” vagyis ez a földrajz „...olyan, ami kritikus a múlttal, fürkészi a jövőt. Segít végiggondolni a helyünket és személyes, közösségi, nemzeti érdekeinket...”² Olvasóként e fenti megállapításokat korunk magyar geográfusi társadalmá fiatal képviselője tudományos, szakmai hitvallásának véljük, és e meggyőződésünk készlet arra, hogy a magyar geográfiai szakirodalomban megszokott terjedelmű recenziónál részletesebben szóljunk Pap Norbert művéről, és megosszuk az olvasóval kötete kapcsán született gondolatainkat.

Előjáróban le kell szögeznünk, hogy Pap Norbert művét alapos, jól sikerült szakmai munkának tartjuk, amelynek módszertani alapgondolata az lehetett, hogy kontinensünk különböző földrajzi térségei – esetünkben a Kárpát-medence, a Balkán, valamint a Mediterráneum – közötti kapcsolatrendszer a történelmi és egyes társadalmi folyamatok bemutatásával együtt is leírható, geográfiai szempontból. Ez a nézőpont azonban magában rejti annak buktatóját, hogy a földrajzin kívül többféle megközelítést is alkalmaznia kellett a szerzőnek, s ez egyes olvasókban olyan érzést kelthet; mintha nem pusztán földrajzi feldolgozást tartana kezében. Meggyőződésünk szerint azonban mindenképpen geográfiai műről van szó, nevezetesen olyan alkotásról, amely nagyon is beleillik a modern geográfiában teret hódító, szintézisre irányuló törekvésekbe. Pap Norbert kötete abba a nemzetközi tudományos tendenciába simul bele, amelyet Peter Haggett³ közelmúltban magyar nyelven is megjelent alapműve bizonyít: a modern geográfia mint szintézisre törekvő, a természet és a humán tudományok határán elhelyezkedő diszciplína tárgyköre jelentősen kibővült, mintegy elveszítette azokat az éles kontúrokat, amelyek mentén – főleg a huszadik század közepéig – pontosan el lehetett határolni az egyéb tudományoktól, tudományterületektől. A Nyugaton már a 19. század elején, hazánkban pedig

annak utolsó évtizedeiben intézményesülő, mai értelemben vett modern geográfia fejlődése során jelentősen átalakult, pontosabban fogalmazva témaköreiben bővült, s ennek hatására a kezdetben inkább természettudományos jellegű diszciplínának figyelme fokozatosan kiterjedt a társadalom, az emberi tényező jelenségeire is. Míg kezdetben a történelmi folyamatok idegenek voltak számára, addig napjainkra a történelmi földrajz formájában külön tudományterülete létezik, amelyet éppoly természetességgel sorolunk a geográfia körébe, mint példának okáért a geomorfológiát.⁴ Az ember és a társadalom kérdésköre immár bő száz éve meghonosodott diszciplínánkban, jóllehet fejlődése során e témák tárgyalása és feldolgozása jelentős mértékben változott. Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az ember és társadalma mint geográfiai kérdéskörök feldolgozása kapcsán az egykori, a századfordulón még oly egységesnek, sőt egyenesen monolitnak tűnő antropogeográfia fokozatosan tudományterületekre szakadozott. A mai társadalomföldrajz, a katonai- és biztonságföldrajz, a modern politikai, az államföldrajz, vagy éppen a történelmi földrajz megszületése e folyamat eredménye.⁵

Pap Norbert közelmúltban megjelent műve tartalmában és szerkezetében e folyamat napjainkra elért lépcsőfokát tükrözi, amennyiben – még ha ezt néhány kritikusa szemére is vetheti – nem a megszokott, szigorúan diszciplínált, vagyis az eddig általánosnak tartott szemléletű feldolgozás. Egyszerre több és egyszerre kevesebb is annál, ám összességében – szakmai meggyőződésünk szerint – mégis valami új. Újszerűségét abban látjuk, hogy a választott téma tartalmából eredően szerencsésen ötvözi a geográfiai, történelmi, tudománytörténelmi és egyéb társadalomtudományi ismereteket, hogy e hatalmas ismeretanyagot összegyűrve végül egységes képet adjon a Balkán, a Mediterráneum világa és Magyarország kapcsolatáról. Hangsúlyozzuk; a mű e sokoldalúságát feltétlenül tudományos érdemnek tartjuk. Miközben elismerjük: a hazai tudományos élet egymástól szigorúan elválasztott, szinte tudatosan elrekesztett tudományterületeinek ily módon történő közelítése, az egyes részdiszciplínák ismeretanyagainak egyetlen kérdéskörben történő szintézise meglepő lehet. Azzá válhat, mert sem tudományos életünk tagjai, sem a széles olvasói rétegek nem szoktak hozzá ehhez. A magyar olvasóközösség számára a geográfia – és e tény tetszik, nem tetszik, el kell fogadnunk – általános és középiskolai tananyag, a mai negyvenes és annál idősebb generációk számára gazdasági adatokkal, ismeretekkel bővített természettudomány, amely a rendszerváltást megelőzően – bizonyos fokig – a kor aktuális politikai híreinek magyarázatául is szolgálhatott. Pap Norbert műve éppen azt példázza: hazai geográfiánk és benne társadalomföldrajzunk milyen nagy fejlődésen ment át a rendszerváltás óta eltelt immár közel negyven év alatt.

Ám ha valaki tudatosan, szakmai szemmel végigtekint e két és fél évtized magyar földrajzi szakirodalmán, azt látja, hogy a társadalom- és politikai földrajz újjáéledésével hazánkban, mintha kezdenének fellazulni a részdiszciplínák határai. Tegyük hozzá szakmai meggyőződésünket: e határok átjárhatósága nélkül a geográfia nem felelhet meg Cholnoky Jenő írásunk elején már idézett elvárásának,

amelynek egyébként – reméljük, tudatosan – a Pap Norbert-féle feldolgozás eleget tesz. Ennek lehetnek szakmai okai, hiszen a téma jellegéből adódóan vagy száraz, szinte élvezhetetlenül száraz adathalmazzá válik a mű, vagy csak a jelenlegi formájában írható meg. És lehetnek személyes indokai is; a szerző maga dönthetett úgy, hogy tudatosan vállalja a tudományok és tudományterületek közötti határok feszegetését, eleve több irányú megközelítést alkalmaz. Magunk ez utóbbi pártján állunk, jóllehet nem ismerhetjük a szerző személyes indítékait. Azt viszont tudjuk, hiszen magunk is tettünk erre kísérletet, hogy a természet- és a társadalomtudományi megközelítés együttes alkalmazása olykor hihetetlen eredményekhez vezethet. Ennek – általunk nagyra tartott – példáját a történetírásból hozzuk, s ezért említjük Fernand Braudelnek a 16. századi Földközi-tenger vidékéről, valamint a francia nép történetének egészéről írott munkáit.⁶ Ha arra a kérdésre kellene választ adnunk, hogy a francia szerző alkotásai mely tudományhoz tartoznak, nem tudnánk egyértelmű választ adni. Igen, tudjuk, hogy Braudel alkotásait leginkább a történetírás tekinti magáénak, de ugyanakkor látjuk nagyon markáns geográfiai vonatkozásait is. Braudel legfőbb érdemének azt tartjuk, hogy miközben népek, társadalmak életét meghatározó történelmi folyamatokról beszél, aközben nem idegenkedik a geográfia területére (is) lépni. Valójában azt ábrázolja, hogy az ember lakóhelye, a Föld és maga az emberi történelem milyen szimbiózisban élt egymással, ez pedig igazi geográfiai megközelítés, még ha – ismételjük – történelmi művekről is van szó. Mindezzel azt is állítjuk, hogy a történelem és a geográfia, valamint az egyéb társadalomtudományok messze nincsenek olyan távol egymástól, mint amiként azt – főleg a természettudományok oldaláról nézve – gondolnánk. A mai magyar geográfiában talán hazai történelmi földrajzunk megújítója, Frisnyák Sándor, valamint Beluszky Pál geográfiai munkáiban figyelhetjük meg e szimbiózis ábrázolását.⁷ Csak éppen fordított módon, mint Braudel esetében. Braudel a történelem felől közelít társadalom és földrajzi viszonyrendszer kapcsolatához, ezért a történelmi oldal erősebb nála. Ezzel szemben Frisnyák Sándor és Beluszky Pál a geográfiai oldalból kiindulva ábrázolja a fenti jelenséget: történelmi földrajzot írnak. Ez utóbbi tudományterület – nemrég megjelent összefoglaló műve alapján – mára a környezettörténet irányába fordul, amelynek már hazai képviselője is van,⁸ jóllehet a hazai politikai rendszerváltást követő történelmi földrajzos szakmai eddig is törekedett a környezet és ember együttélésének bemutatására.

Pap Norbert új műve esetében felmerülhet az a kérdés; mennyiben beszélhetünk valódi földrajzi műről, pontosabban fogalmazva mennyiben illik bele napjaink politikai és társadalmi földrajzi szakirodalmi termésébe. A megoldás a huszadik századi, valamint az elmúlt két évtized földrajzi szakirodalmának fejlődési tendenciáiban rejlik. Írásunk kereteit szétfeszítené e kultúr- és tudománytörténelmi folyamat teljes mélységű bemutatása, így csak néhány nagyon markáns jellemzőre szeretnénk felhívni a figyelmet. Tény kérdése, hogy a századfordulón kialakuló antropogeográfia, majd politikai földrajz – amelyet leginkább a német Friedrich Ratzel nevével lehet fémjelezni – az embert igyekezett a geográfiai vizsgáldások

középpontjába állítani. Számára a fő kérdés mindig az volt, hogy a társadalmak jelenségei és történelmi eseményei mögött milyen földrajzi tényezők húzódnak meg. Ratzel és követői egész életművét ez a kérdés határozta meg, és az általuk olykor túlhajtott szemléletmód hatott a magyar geográfiára is.⁹ Bizonyos fokig ezt a megközelítést alkalmazta a Ratzel-féle antropogeográfiából és politikai földrajzból kinövő geopolitika is, csak éppen erősebb történelmi tartalommal és főleg didaktikus, mondhatnánk az ismereteket sulykoló módszertannal, határozott, a földrajzi elemekhez fűzött politikai mondanivalóval.¹⁰

A politikai földrajzban a nagy szemléletváltás a múlt század ötvenes-hatvanas éveiben következett be, amikor az addigi – minden emberi jelenség mögött okvetlenül geográfiai tényezőket feltételező és kereső – szemléletet felváltotta egy inkább leíró megközelítés. A váltást egyértelműen tükrözi a szakirodalom, főleg annak összefoglaló művei. Ez természetesen nem valamiféle visszalépést jelent a századforduló oknyomozó földrajzi szemléletmódját megelőző, pusztán leíró geográfiához, hanem sokkal inkább a második világháború előtti évtizedek túlzásba vitt geográfiai okkeresésének mérséklését. Amikor 1959-ben megjelent a kor nemzetközi hírű geográfusa, Gustav Fochler-Hauke és munkatársainak szerkesztésében a földrajztudomány főbb kérdésköreit feldolgozó és bemutató kötet – *Allgemeine Geographie* címmel a Frankfurt am Main-i Fischer Bücherei gondozásában –, akkor abban már ez a szemléletmód tükröződött: ám a Ratzel-féle rendszer főbb elemeit megőrizve. S hogy e szemléletváltás mit is jelentett a geográfusi munkában, arra az egykori, szintén nemzetközi hírű geográfust Otto Maullt (1887-1957), valamint életművének két alkotását említjük. Maull neve alatt két alkalommal jelent meg *Politische Geographie* című kötet; két különböző alkotásról van szó. Az első változat 1925-ben, míg a második 1956-ban került a könyvpiacon.¹¹ Az 1925-ös változat a geopolitikába hajló – véleményünk szerint – elsősorban elméleti alpműnek készült. (Csak zárójelben jegyezhetjük meg, hogy tudománytörténeti fejezete mind a mai napig használható, sőt talán nem túlzás, amikor azt állítjuk, a politikai földrajz mint tudományág történetének feszesre szabott, ám mégis teljes képét nyújtó összefoglalása.) Ezzel szemben az 1956-ban az ugyanezzel a címmel publikált mű tartalmaz ugyan egy viszonylag rövid elméleti számvetést – ez egyébként, megkockáztatjuk, tartalmának mélységében mintha visszalépés lenne az 1925-ös változathoz képest –, de a fő hangsúly már a világ országainak leíró politikai földrajzán van. Az pedig már kevésbé a politikai földrajz arculatváltásához tartozik, mint inkább Otto Maull életművének jellemzője, hogy a második változatban olyan mennyiségű történeti vonatkozású adat szerepel, hogy a kötet nyugodtan felfogható a világ országai történeti földrajzi összefoglalójának is. Bizonyos mértékig a fenti, rendszerező, leíró jelleg uralta a kor politikai földrajzából kivált másik szakterület, az államföldrajz szemléletmódját is. Schwind Martin államföldrajzi alpművében¹² (1972) a geográfia addigi kutatási eredményeit összegzi, hatalmas adathalmazt azonban – az ismeretek rendszerezése mellett – nem lép túl a korábbi eredményeken. A fentiekben említett művek

kapcsán elmondottak arra utalnak, hogy a múlt század második felében a nyugati világ földrajztudományának berkeiben jelentős szemléletváltás zajlott, ami együtt járt a társadalom- és politikai földrajz megtisztulásával, a napi aktuálpolitikai kérdésektől.

E folyamat hazánkban kissé másként történt. Közismert tudománytörténeti tény, hogy a második világháborút követően a geográfiai élet teljesen megváltozott; a politikai földrajz gyakorlatilag teljesen megszűnt létezni. Jelenlegi ismereteink szerint az ország kulturális és kultúrpolitikai vezetése csak olyan kivételezett embereknek tette lehetővé – kimondottan az ideológiai célok szolgálatában – a politikai földrajz művelését, mint amilyen a Szovjetunió titkosszolgálatával szoros kapcsolatokat ápoló Radó Sándor¹³ volt. A múlt század nyolcvanas éveiben a magyar földrajztudományban is elkezdődtek a változások, amelyek a rendszerváltást közvetlenül megelőzően, illetve azzal egy időben hangot kaptak. Beluszky Pál a társadalomföldrajzunk helyzetét tisztázó, szakmai polémiát kiváltó írása¹⁴ már arra utalt; az újjászerveződő társadalomföldrajz helyet kér magának a humán tudományok világában. 1989-ben még kénytelen volt azt írni: „...alig-alig vagyunk jelen a magyar társadalomtudomány színpadán s ami még rosszabb: ha főszerepre kérnének fel, kiderülne: képtelenek vagyunk azt eljátszani...”¹⁵ A Beluszky Pál által tett megállapítás óta eltelt közel negyed évszázad magyar tudománytörténeti folyamatainak eredményeként ma már ott vagyunk e színpadon, ám közben kiderült az is: egymagában egyetlen tudomány és tudományág sem játszhat ott főszerepet. Egy olyan korban élünk, amikor az egyre bonyolultabbá váló térbeli kapcsolatrendszer feltárására és értelmezésére csak más tudományokkal együtt vagyunk képesek, mint amiként a társadalmi folyamatok és események értelmezése, tudományos igényű leírása sem – játszódjanak azok akár a jelenben, akár a múltban – lehetséges a geográfia nélkül.

E felismerés a társadalomföldrajz és részdiszciplínái bizonyos felértékelődését eredményezte, ami az elmúlt évtizedek magyar földrajzi szakirodalmában különböző megközelítési módokban jelent meg. Anélkül, hogy tudománytörténeti áttekintést adnánk a közelmúlt hazai geográfiai irodalmáról, ha nem is tetszőlegesen válogatva, de módszertani szempontból néhány figyelemre méltó művet érdemes megemlítenünk. Zoltán Zoltán 1984-ben megjelent, *A dinamikus gazdaságföldrajz elmélete* című kötete a geográfia, főleg a térelmélet, a gazdaság-, valamint a településföldrajz teoretikai kérdéseit boncolgatva jutott el arra a megállapításra: a magyar geográfia szemléletmódjában megújulásra vár. Ám e megújulás – tegyük hozzá – igen eltérő módokon valósult meg. Cséfalvay Zoltán műve, *A modern társadalomföldrajz kézikönyve* (1994) megjelenésekor, mondhatnánk országos visszhangot váltott ki, népszerű olvasmány volt. Véleményünk szerint népszerűségét nemcsak a magyar társadalom számára új témájának köszönhetette, hanem a feldolgozás módjának is. A magyar olvasók a rendszerváltást követően – ha máskor nem is – e mű kézbevételekor szembesültek azzal, hogy a földrajz lehet – mind témáját, mind előadásmódját tekintve – teljesen más, mint amihez a közoktatásban hozzá-

szoktak. Témáját tekintve bizonyára sokakban ugyanezt az érzést keltette a Pap Norbert és Tóth József szerkesztésében publikált Európa politikai földrajza (1997) című tanulmánykötet is, amelynek szerzői egyaránt dolgoztak a történetírás, valamint a geográfia módszereivel. Végezetül pedig egy másik tanulmánykötetet kell kiemelnünk, amely a Nemzeti Tankönyvkiadó gondozásában, Bernek Ágnes szerkesztésében jelent meg, 2002-ben, A globális világ politikai földrajza címmel. E mű dolgozatai sokat elmondanak korunk világról; egy bevallottan új szemléletmód keresése jegyében. A politikai folyamatok geográfiai értelmezésének elméleti alapjait igyekezhetek lerakni a szerzők, ismét csak – a téma jellegéből adódóan – több diszciplína megközelítését alkalmazva.

A fentiekben vázlatosan ismertetett tudománytörténeti folyamatok alapján elmondhatjuk, hogy a nyugati világ társadalom- és politikai földrajza immár fél évszázaddal ezelőtt átalakult. Ezzel szemben hazánkban e tudományágak csak a rendszerváltáskor szerveződhetek újjá, s újjászületésük egyben egy sajátos, egyszerűen több szakma megközelítési módját alkalmazó szemlélet meghonosodásával történt. Pap Norbert új kötete e tudománytörténeti folyamat eredménye. Azt kell mondanunk, hogy integrált szemléletmódja alapján beleillik korunk magyar geográfiájába, attól hogy történeti és gazdasági ismeretanyagot is tartalmaz, még mindig a földrajz tárgykörébe vág. Mint oknyomozó földrajz azonban mintha néhol túl is nyúlna a geográfia határain, amelyek – miként már utaltunk rá – ma már nem oly élesek. Ennek köszönhető, hogy Pap Norbert nem a geográfusi berkekben annyira megszokott, a táj politikai földrajzi képét nyújtó művel állt elő, hanem sokkal inkább egy olyan vállalkozással, amelynek szellemisége kétségtelenül földrajzi. Ám ezt csak a humántudományok segítségével érvényesíthető. Földrajzi szakmunka, a modern geográfia jegyében: térbeli kapcsolatrendszereket rögzít, s közben sok mindent elmond Dél-Európáról és a Balkánról is.

A szocializmus évtizedeinek földrajzoktatásán nevelődött közép- és időskorú nemzedék bizonyára csodálkozva lapozza e könyvet. Számára újdonság lesz, hogy a természeti és a gazdasági földrajzi kérdéseken kívül létezik másfajta geográfia is. Hogy melyik áll hozzá közelebb, azt e nemzedék tagjainak kell eldönteniük. De bármi is legyen ítéletük, egy tényezőt tudomásul kell venniük. Magyarországon ma már létezik egy olyan középkorú generáció is, amely vagy részben, vagy teljesen a rendszerváltást követően tanulta a szakmát, s mint ilyen lépést akar tartani saját kora geográfiájának fejlődésével. Dicséretre méltó igyekezet, még ha néha nehéz akadályokba is ütközik. Mert ez a modern szellemiségű földrajz nyilván indulatokat is gerjeszt. A több megközelítési mód alkalmazásából ered, hogy olykor szembesít kellemetlen társadalmi, történelmi, térbeli kérdésekkel, segítséget is nyújt a válaszokhoz, de a problémákat nem oldja, nem oldhatja meg. Ez már a társadalom feladata.

Pap Norbert könyvét bátor vállalkozásnak tartjuk, és meg kell mondanunk, kevésbé módszertani szempontból, hiszen mint láttuk ebben a tekintetben voltak, vannak előzményei, és bizonyára lesznek követői is. A szerző munkáját elsősorban

témaválasztása miatt véljük merész munkának; a kötet lapjain Európa jelentős területeinek politikai földrajzi kapcsolatrendszere tárul elénk. Az Ibériai- és az Appennini-félszigettől, a Balkánon át egészen Kis-Ázsiáig, majd Pécs városáig ível a feldolgozott tájak sora. Sok ez vagy kevés? Ha a leíró vagy regionális földrajz – ez az egyáltalán nem lebecsülendő tudományterület – felől nézzük, akkor nyilvánvalóan sok, hiszen a rendelkezésre álló bő háromszáz oldalt a téma szétfeszítené. Ha a politikai földrajz, de leginkább a térbeli kapcsolatok felől nézzük, akkor lehetne több, pontosabban mondva részletezőbb. Ám tapasztalatból tudjuk, hogy a kérdés eldöntése egyéni szakmai ízlés és hozzáállás függvénye. Ez pedig egy tudományos kutató esetében éppúgy szakmai elvárás, mint lehetőség. A problémát érezhette a szerző is, amikor kötete végén tizenegy tézisben foglalta össze következtetéseit. A műben leírtakból ezek – bátran mondhatjuk – mintegy maguktól adódnak s ez azt bizonyítja, alapos, átgondolt szakmunkáról, jó politikai földrajzi műről van szó. Ugyanakkor dicséretesnek tartjuk a szerzőnek azt az egészséges lokálpatriotizmusát, amellyel lakóhelye, Pécs városának a dél-európai térszerkezetben elfoglalt helyét feldolgozza és be meri emelni a kötet témái közé. Napjaink földrajztudományában, amelyből az elmúlt évtizedekben – éppen a tudományosság jegyében – sikerült szinte minden, az érzelmi kötődésekre történő utalást kiirtanunk, elgondolkodtató: ha mégoly korlátok közé szorítva is, de teret engedünk neki, bizonyára nagyobb lesz geográfiánk megbecsülése, társadalmi tekintélye.

Az olvasó természetesen – mint minden ilyen feldolgozásban – találhat hibát e műben is. (Magunk a szöveg olykor kissé nehézkesnek tűnő fogalmazását rójuk fel a szerzőnek.) Ám azt, hogy itt a modern magyar politikai földrajz európai, nemzetközi mércével is mérhető és értékelhető feldolgozásával van dolgunk, nem vitathatjuk. A kételkedőket bizonyára meggyőzi a kötet, a régi geográfián nevelődött generációk felismerhetik a magyar földrajz megújulására és megújítására irányuló törekvéseket, s ez már önmagában elég ahhoz, hogy az olvasók szíves figyelmébe ajánljuk Pap Norbert művét.

Nagy Miklós Mihály

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Banse, Ewald (1953): *Entwicklung und Aufgabe der Geographie, Rückblicke und Ausblicke einer universalen Wissenschaft*. Humboldt-Verlag. Stuttgart - Wien.
- Beluszky Pál (2001): *A Nagyalföld történeti földrajza*. Dialóg Campus Kiadó. Budapest.
- Beluszky Pál (szerk.) (2005-2008): *Magyarország történeti földrajza I-II*. Dialóg Campus. Budapest - Pécs.
- Berneking Ágnes (szerk.) (2002): *A globális világ politikai földrajza*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Braudel, Fernand (1996): *A Földközi-tenger és a mediterrán világ II. Fülöp korában I-III*. Akadémiai Kiadó - Osiris Kiadó. Budapest. I-II. köt.
- Braudel, Fernand (2003): *Franciaország identitása I-II*. Helikon Kiadó. Budapest. I. köt. 332 old. + II. köt.
- Cholnoky Jenő (s. d.): *Földrajzi képek. „Élet” Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság*. Budapest.
- Fochler-Hauke, Gustav (szerk.) (1959): *Allgemeine Geographie*. Fischer Bücherei. Frankfurt am Main.
- Fodor Ferenc (2006): *A magyar földrajztudomány története*. Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutatóintézete. Budapest. 820 old.
- Frisnyák Sándor (1992): *Magyarország történeti földrajza [Második kiadás]*. Tankönyvkiadó. Budapest.
- Frisnyák Sándor (2009): *Magyarország kultúrgeográfiai korszakai (895-1920), Történeti földrajzi tanulmányok*. Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajztudományi Intézete – szerencsi Bocskai István Gimnázium. Nyíregyháza - Szerencs. 248 old.
- Haggett, Peter (2006): *Geográfia, Globális szintézis*. Typotex Kiadó. Budapest. 842 old.
- Hajdú Zoltán (1998): *Friedrich Ratzel hatása a magyar földrajztudományban*. Tér és Társadalom. 1998/3. szám. 93-104. old.
- Haushofer, Karl (1928): *Grundlagen, Wesen und Ziele der Geopolitik*. In: u. ö. – Obst, Erich – Lautensach, Hermann – Maull, Otto (szerk.): *Bausteine zur Geopolitik*. Kurt Vowinckel Verlag, Berlin - Grunewald.
- Hettner, Alfred (1927): *Die Geographie, Ihre Geschichte, ihr Wesen und ihre Methoden*. Ferdinand Hirt in Breslau.
- Maull, Otto (1925a): *Politische Geographie*. Gebrüder Borntraeger. Berlin. 743 old.
- Maull, Otto (1925b): *Die historische Entwicklung der politischen Geographie*. In: u. ö.: *Politische Geographie* Gebrüder Borntraeger. Berlin. 1-31. old.
- Maull, Otto. (1956): *Politische Geographie*. Safari-Verlag. Berlin.
- Mendöl Tibor (1999): *A földrajztudomány az ókortól napjainkig*. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest.
- Nagy Miklós Mihály (2010): *Tudománytörténeti széljegyzet új történeti földrajzi monográfiáinkhoz*. Közép-Európai Közlemények. 2010/3. szám. 176-187. old.

- Pap Norbert (2010): Magyarország a Balkán és a Mediterráneum vonzásában, Magyarország dél-európai kapcsolatainak politikai- és gazdaságföldrajzi értékelése. Publikon Kiadó, Pécs.
- Rác Lajos (2008): Magyarország környezettörténete az újkorig. MTA Történettudományi Intézete. Budapest.
- Ratzel, Friedrich (1903): Politische Geographie oder die Geographie der Staaten, des Verkehrs und des Krieges. [Második kiadás]. Druck und Verlag von R. Oldenbourg. München.
- Schenk, Winfried (2011): Historische Geographie. Wissenschaftliche Buchgesellschaft. Darmstadt. IX
- Schwind, Martin (1972): Allgemeine Staatengeographie. Walter de Gruyter. Berlin - New York.
- Teleki Pál (1996): A földrajzi gondolat története [Második kiadás]. Kossuth Könyvkiadó. Budapest.
- Tiesfen, Ernst (1927): Die Eingrenzung der Geographie. Petermanns Geographische Mitteilungen. 1927/1. szám. 1-9. old.
- Tóth József (szerk.) (2002): Általános társadalomföldrajz I-II. Dialóg Campus Kiadó. Budapest.
- Tóth József (2009): Meditáció a geográfia fontosságáról, múltjáról, jelenéről és jövőjéről. In: Frisnyák Sándor – Gál András (szerk.): A Kárpát-medence környezetgazdálkodása, Az V. Tájélföldrajzi Konferencia előadásai (Szerencs, 2009. április 3-4.). Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajztudományi Intézete – szerencsi Bocskai István Gimnázium és Közgazdasági Szakközépiskola. Nyíregyháza -Szerencs. 509-519. old.
- Vofkori László (2003): A földrajztudomány rendszertana. Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda.

JEGYZETEK

1. Cholnoky Jenő (s. d.): A tudományos munka. In: u. ő.: Földrajzi képek. „Élet” Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság. Budapest. 17. old.
2. Pap Norbert (2010): Magyarország a Balkán és a Mediterráneum vonzásában, Magyarország dél-európai kapcsolatainak politikai- és gazdaságföldrajzi értékelése. Publikon Kiadó Pécs. 7. old.
3. Haggett, Peter (2006): Geográfia, Globális szintézis. Typotex Kiadó. Budapest.
4. A modern geográfia sokrétűségéről, valamint abban a történelmi szemléletmód térhódításáról lásd; Vofkori László (2003): A földrajztudomány rendszertana. Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda, valamint Tiesfen, Ernst (1927): Die Eingrenzung der Geographie. Petermanns Geographische Mitteilungen. 1927/1. szám. 1-9. oldal, és Nagy Miklós Mihály (2010): Tudománytörténeti széljegyzet új történelmi földrajzi monográfiánkhoz. Közép-Európai Közlemények. 2010/3. szám. 176-187. old. Tanulmányunk elkészítésekor a modern geográfia társadalomföldrajzi vonulatának

sokszínűsége esetében jól tudtuk használni a Tóth József szerkesztésében 2002-ben megjelent, ma már alapműnek számító, kétkötetes feldolgozást, Általános társadalomföldrajz I-II. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, amelyhez – véleményünk szerint – szorosan kapcsolódik a mai magyar geográfia főbb problémáit összegző tanulmány is: Tóth József (2009): Meditáció a geográfia fontosságáról, múltjáról, jelenéről és jövőjéről. In: Frisnyák Sándor - Gál András (szerk.): A Kárpát-medence környezetgazdálkodása, Az V. Tájföldrajzi Konferencia előadásai (Szerencs, 2009. április 3-4.). Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajztudományi Intézete – szerencsi Bocskai István Gimnázium és Közgazdasági Szakközépiskola. Nyíregyháza - Szerencs. 509-519. old.

5. Tanulmányunk elkészítése során a geográfia tudománytörténetére vonatkozóan Alfred Hettner 1927-ben megjelent, a modern földrajztudomány elméleti alapvetését tartalmazó mű – Die Geographie, Ihre Geschichte, ihr Wesen und ihre Methoden (Ferdinand Hirt in Breslau) – történeti fejezetei mellett a következő összefoglaló feldolgozásokat használtuk: Banse, Ewald (1953): Entwicklung und Aufgabe der Geographie, Rückblicke und Ausblicke einer universalen Wissenschaft. Humboldt-Verlag. Stuttgart - Wien; Teleki Pál (1996): A földrajzi gondolat története [Második kiadás]. Kossuth Könyvkiadó. Budapest; Mendöl Tibor (1999): A földrajztudomány az ókortól napjainkig. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest; Fodor Ferenc (2006): A magyar földrajztudomány története. Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutatóintézete. Budapest.
6. Braudel, Fernand (1996): A Földközi-tenger és a mediterrán világ II. Fülöp korában I-III. Akadémiai Kiadó - Osiris Kiadó. Budapest; u. ő. (2003): Franciaország identitása I-II. Helikon Kiadó. Budapest.
7. Frisnyák Sándor (1992): Magyarország történeti följajza [Második kiadás]. Tankönyvkiadó. Budapest; u. ő. (2009): Magyarország kultúrgeográfiai korszakai (895-1920), Történeti földrajzi tanulmányok. Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajztudományi Intézete – szerencsi Bocskai István Gimnázium. Nyíregyháza - Szerencs; Beluszky Pál (2001): A Nagyalföld történeti földrajza. Dialóg Campus Kiadó. Budapest - Pécs; u. ő.: (2005-2008): Magyarország történeti földrajza I-II. Dialóg Campus. Budapest.
8. Schenk, Winfried (2011): Historische Geographie. Wissenschaftliche Buchgesellschaft. Darmstadt; Rácz Lajos (2008): Magyarország környezettörténete az újkorig. MTA Történettudományi Intézete. Budapest.
9. Ratzel, Friedrich (1903): Politische Geographie oder die Geographie der Staaten, des Verkehrs und des Krieges. [Második kiadás]. Druck und Verlag von R. Oldenbourg. München; Maull, Otto (1925b): Die historische Entwicklung der politischen Geographie. In: u. ő.: Politische Geographie Gebrüder Borntraeger. Berlin. 1-21. old.; Hajdú Zoltán (1998): Friedrich Ratzel hatása a magyar földrajztudományban. Tér és Társadalom. 1998/3. szám. 93-104. old.
10. A geopolitika földrajzi és történelmi szemléletmódjáról lásd: Haushofer, Karl (1928): Grundlagen, Wesen und Ziele der Geopolitik. In: u. ő., et. al.: Bausteine zur Geopolitik. Kurt Vowinckel Verlag. Berlin - Grunewald. 29-48. old.; Lautensach, Hermann: Ein geopolitischer Typenatlas. Zeitschrift für Geopolitik. 1929/7. szám. 608-611. old.

11. Maull, Otto (1925a): Politische Geographie. Gebrüder Bornträger. Berlin; u. ö. (1956): Politische Geographie. Safari-Verlag. Berlin.
12. Schwind, Martin (1972): Allgemeine Staatsgeographie. Walter de Gruyter. Berlin - New York.
13. Nagy Miklós Mihály (2010): Radó Sándor szerepe a magyar hadiutazások történetében. In: Hegedűs Ábel - Suba János (szerk.): Tanulmányok Radó Sándorról. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Budapest. 225-245. old. A geográfiánkban történtek összegzését Fodor Ferenc a negyvenes ötvenes évek fordulóján írott, de csak 2006-ban kiadott művében e letargikus hangvételű mondatokkal fejezte be: „...Ami 1944 óta történt, az már nem tudománytörténet, az már politika és tudományunk derékba törése, majd elhantolása. Erről ma még nem szólhat a tudománytörténet, de egykor kétségtelenül szólnia kell és szólni fog...” (Fodor Ferenc, 2006. 285. old.)
14. Beluszky Pál (1989): Magánjelentés a (társadalom) földrajzról. Tér és Társadalom. 1989/1. szám. 49-64. old.
15. Beluszky Pál (1989): id. m. 49. old.